

Geliş Tarihi: 17/05/2023

Kabul Tarihi: 23/06/2023

DEZAVANTAJLI GRUPLARIN BİLİMSEL ÜRETİMDEKİ YERİ: BİBLİYOMETRİK BİR DEĞERLENDİRME

Bilal ÇİLKAYA***Ersin ERASLAN****

ÖZET

Çatı bir kavram niteliğinde olan dezavantajlı gruplar kavramının içeriğinde; engelliler, kadınlar ve gençler gibi birçok kategori bulunmasının yanı sıra yoksulluk, sosyal dışlanmışlık, ayrımcılık gibi çok sayıda da sosyoekonomik unsur bulunmaktadır. Engelli, kadın ve yoksulluk gibi örüntü birimlerinin fazlalığıyla dezavantajlı gruplar konusu çeşitli disiplinlerde oldukça ilgi görmekte ve birçok çalışmaya konu olmaktadır. Bu çerçevede dezavantajlı gruplara yönelik çalışmalar hem nitelik hem de nicelik bakımından bilimsel üretimde önemli bir yere gelmiş bulunmaktadır. Bu haliyle olgusal düzlemi gün geçtikçe genişleyen ve daha girift bir nitelik kazanan dezavantajlı gruplar konusunun bibliyometrik analizini amaç edindiğimiz bu çalışma ile dezavantajlılar özelinde toplumdaki eşitsizliklerin tespiti ve giderilmesini amaç edinen farklı disiplinlerdeki araştırmacılara ve kurumlara panoramik bir bakış açısı kazandırılması hedeflenmektedir. Söz konusu amaç doğrultusunda Web of Science veri tabanından 2000-2023 yılları arasında yayınlanmış dezavantajlı gruplar içeriğine sahip 3141 bilimsel çalışma VOSviewer programı ile analiz edilerek dezavantajlı gruplar konusuna yönelik ilginin yoğunlaştığı bilimsel kategoriler ve ilgi yöneliş tespitinin yanı sıra yayın-atıf haritalama tekniğiyle öne çıkan ülke, kurum, yazar ve anahtar kavram birimlerine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dezavantajlılık, Dezavantajlı Gruplar, Bibliyometrik Analiz, VOSviewer.

THE PLACE OF DISADVANTAGED GROUPS IN SCIENTIFIC PRODUCTION: A BIBLIOMETRIC EVALUATION

ABSTRACT

The concept of disadvantaged groups, which is a umbrella term, includes many categories such as people with disabilities, women, and youth, as well as socio-economic factors such as poverty, social exclusion, and discrimination. The abundance of pattern units such as disability, women, and poverty has made the issue of disadvantaged groups highly popular and the subject of numerous studies in various disciplines. In this context, studies on disadvantaged groups have gained an important place in scientific production both in terms of quality and quantity. With this study, which aims to perform a bibliometric analysis on the topic of disadvantaged groups, which is becoming more and more complex and extensive, it is aimed to provide a panoramic view to researchers and institutions from different disciplines who aim to identify and eliminate inequalities in society specifically for disadvantaged people. In line with this aim, 3141 scientific studies related to disadvantaged groups published between 2000 and 2023 in the Web of Science database were analyzed using the Vosviewer program, and the scientific categories where interest in disadvantaged groups is concentrated and the trend of interest were identified, as well as the country, institution, author, and key concept units that stand out through publication-citation mapping technique.

Key Words: Disadvantage, Disadvantaged Groups, Bibliometric Analysis, VOSviewer.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,
bilal_cilkaya@ohu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5568-6789

** Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, NSBMYO, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü,
ersin_eraslan@ohu.edu.tr, ORCID : 0000-0003-0800-8966

GİRİŞ

Akademik çalışmaların sayısı dijitalleşme ile birlikte bilgiye erişimin hızlandığı günümüzde her geçen gün daha önce görülmemiş bir hızla artmaktadır. Söz konusu artış hızı, belirli bir alana yön veren bilimsel araştırmaların, araştırma temalarının ve kavramsal bütünlüğün belirlenmesi gibi akademik disiplin unsurlarını giderek zorlaştırmaktadır. Akademik disiplini oluşturulması ve araştırmacılara kolaylık sağlamak üzere bilimsel bir alanda matematiksel ve istatistiksel yöntemler kullanılarak alanda yapılan araştırmaların yayın, atıf, yazar, ülke gibi çeşitli kriterler dâhilinde derlenerek incelenmesini sağlayan bibliyometrik değerlendirme (Toker, 2021: 2109) araştırmacılara sağladığı kolaylıklar ve konuya panoramik bir bakış açısı sunması sebebiyle literatürde yoğun olarak ilgi görmekte ve her geçen gün önem kazanmaktadır. Bu çerçevede örüntü birimlerinin fazlalığı nedeniyle birçok bilim dalının ilgisini çekerek olgusal düzlemi gün geçtikçe genişleyen ve bu noktada bibliyometrik analizin yapılması gereken bir konuda da dezavantajlı gruplardır.

Dezavantaj kavramı, bir durumu zorlaştıran ya da bir durum üzerinde başarılı olma olasılığını azaltan bir unsur ve koşulların tamamı olarak ifade edilmektedir (Cambridge Dictionary, t.y.). Dezavantajlı bireyler ise toplumun büyük bir kesiminin rahatlıkla erişebildiği eğitim, sağlık, istihdam ve sermaye gibi sistemlerden çeşitli sebeplerden dolayı mahrum kalmış kişiler olarak tanımlanabilmektedir (Arıcı, 2019: 44). Bu çerçevede genel nüfusa göre daha yüksek yoksulluk, sosyal dışlanma, ayrımcılık ve şiddet riskiyle karşı karşıya kalan topluluklar olarak tanımlanan dezavantajlı gruplar (EIGE, t.y.) esasen var olan risklerle birlikte iklim değişikliğinden doğal afetlere değin birçok açıdan yeni ortaya çıkan riskler karşısında da savunmasız durumdadırlar (UNDP, 2016: 56). Dezavantajlı gruplar olgusu üzerinde yoksulluk, sosyal dışlanma ve şiddet gibi koşulların yol açtığı bir dezavantajlılık hali görülmekte iken diğer taraftan koşulların etkisi dışında engelliler, yaşlılar ve kadınlar gibi yaşadığı tecrübeler üzerinden de dezavantajlılık hali sergileyen gruplar olabilmektedir (Taşçı, 2018: 9). Bu noktadan hareketle dezavantajlı gruplar kavramı kapsamında hem yaşanmışlıklarla gelen dezavantajlılık hali hem de koşullar çerçevesinde ortaya çıkan dezavantajlılık hali olduğunu ve kavramın bu haliyle oldukça geniş olgusal bir düzlem ile girift bir yapıyı temsil ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Dezavantajlı gruplar olgusunun dezavantajlılığın ve eşitsizliğin birçok formuyla karşılık bulması söz konusu olgunun hiç şüphesiz sosyal politikanın da ilgi alanı içerisine girdiğini göstermektedir. Bununla birlikte birçok bilim dalında kadınlar, engelliler ve yoksulluk gibi birçok birbiri ile ilişkili kavramın ele alınmasıyla karşılık bulan söz konusu olgunun nasıl ve hangi temalar altında ele alındığının ortaya konulması akademik disiplinin bir gerekliliği niteliğindedir. Bu çerçevede dezavantajlı gruplar olgusunun kavramsal düzlemde bütünlüğün daha kolay anlaşılması ve tematik ağların belirlenmesi gibi akademik disiplin unsurlarının ortaya konması açısından bibliyometrik analizin yapılması çalışmamızın temel amacını oluşturmaktadır. Çalışmamızın temel amacı doğrultusunda Web of Science (WOS) veri tabanında 2000-2023 yılları arasında yer alan 3.141 adet bilimsel araştırma sonucu oluşturulan veri seti bibliyometrik çalışmanın amacı doğrultusunda altı araştırma sorusu dahilinde Vosviewer programı vasıtasıyla analiz edilecektir. Analiz kısmında ise bibliyometrik haritalama tekniğiyle dezavantajlı gruplar olgusuna yönelik ülke, kurum ve yazar atıf ağı ve tematik çıkarımlar elde edilecektir. Böylelikle birbirinden farklı araştırma soruları dâhilinde dezavantajlı gruplar konusu farklı açılardan yorumlanarak olguya panoramik bakış açısı kazandırılacaktır. Nihayet sonuç kısmında ise dezavantajlı gruplar konusuna yönelik bibliyometrik açıdan mevcut durum ortaya konulduğu gibi Türkiye'deki konu üzerine araştırma durumu da mevcut durum açısından değerlendirilecek ve bu çerçevede olgu üzerine çalışma yapmayı planlayan araştırmacılara çeşitli öneriler getirilecektir.

LİTERATÜR TARAMASI

Dezavantajlı gruplar, sosyal, ekonomik, kültürel veya farklı nedenlerden dolayı dezavantajlı konumda olan topluluklardır. Literatür incelendiğinde dezavantajlı gruplar konusunun merkeze alındığı çalışmalar oldukça sınırlı olmakla birlikte dezavantajlı gruplar kavramının yapısını oluşturan ırkçılık, engellilik, yoksulluk, gençler, kadınlar ve çocuklar gibi konular üzerine nitel ve nicel yöntemlerin kullandığı birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Literatürde çatı bir kavram olarak kullanılan dezavantajlı gruplar kavramını merkeze alarak bibliyometrik analizini gerçekleştiren bir çalışmaya rastlanılmadığını belirtmek gerekir. Bununla birlikte mevcut çalışmaların literatürde dezavantajlı gruplar konusuna göre daha alt düzlemde yer alan kadın, engellilik, ırkçılık gibi konuların araştırma merkezine alındığı birçok bibliyometrik çalışmanın bulunduğunu da ayrıca belirtmek gerekmektedir. Bu çerçevede dezavantajlı gruplar kavramına göre daha alt düzlemde yer alan kavramlara yönelik güncel bibliyometrik çalışmalara bir örnek vermek gerekirse Kılıç (2021)'in çalışması buna örnek olarak

gösterilebilir. Kılıç (2021)'in engellilik konusunu merkeze alarak 582 bilimsel çalışmadan 20 dergi makalesi ile oluşturduğu veri setiyle gerçekleştirdiği bibliyometrik analiz çalışmasında bibliyometrik haritalama tekniğiyle atıf yazar ağı, kavram birlikteliği ve tematik çıkarımlar elde edildiği gibi engellilik üzerine yapılan araştırmaların istenilen düzeyde olmadığı, engellilere yönelik uygulamada olan sosyal politikaların halen makul düzeyde olmadığı, son dönemlerde engelli birey ifadesinin kuşatıcı bir kavram olarak önem kazandığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu kapsamda bir diğer örnek Demir ve Gedik (2022)'in engellilere yönelik yaptıkları bibliyometrik analiz çalışması gösterilebilir. “Journal of Intellectual Disability Research” ve “Disability and Rehabilitation” dergilerinde yayınlanmış toplam 4820 bilimsel yayın üzerinde gerçekleştirilen çalışmada 2367 anahtar kelimeye ulaşılmış ve en çok kullanılan anahtar kavramların sırasıyla “*International Classification of Functioning*”, “*mental health*”, “*young people*”, “*participation*”, “*children*” ve “*rehabilitation*” sözcüklerinden oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır (Demir ve Gedik, 2022).

Literatürde dezavantajlı gruplar özelinde engelliler gibi kadınlara yönelik çalışmalar da ilgi çekmektedir. Bu çerçevede Tsay ve Li (2017)'nin kadınlara yönelik çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bibliyometrik analize dayanan bu çalışmada 1900-2013 yılları arasında kadın çalışmalarına yönelik literatürün ziyadesiyle araştırma makaleleri, derleme makaleler ve kitap incelemelerinden oluştuğu görülmüştür. Söz konusu süre zarfında kadın çalışmalarına yönelik literatürün %10,6 oranında katlanarak büyüdüğü sonucuna ulaşılmıştır. Kadın çalışmalarına yönelik bir diğer bibliyometrik analiz çalışma örneği olarak Koç (2021)'un çalışması gösterilebilir. Koç (2021)'un, kadına yönelik şiddet konusunu edinen çalışmasında WOS'ta 1975-2020 yılları arasında yer alan 106 adet bilimsel çalışmayı veri seti olarak kullanmış ve bu çerçevede Türkiye'de kadına yönelik şiddet çalışmalarının oldukça geç bir tarihte başladığı, en çok yayın yapılan alanların aile ve kadın araştırmaları, psikoloji ve halk sağlığı olduğu, literatürün ziyadesiyle %89 oranında makalelerden oluştuğu gibi kadına şiddet konusuna yönelik çalışmalar açısından mevcut durumu ortaya koyan çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır.

Literatürde dezavantajlı grupların öznesi konumunda bulunan engelliler, eski hükümlüler, kadınlar gibi birçok toplumsal gruba yönelik bibliyometrik analiz içerikli çalışmalara rastlanıldığı gibi dezavantajlılığın hem nedeni hem sonucu konumunda bulunan yoksulluk, refah ve kalkınma gibi sosyoekonomik koşulların merkeze alındığı bibliyometrik analiz çalışmalarına da rastlanılmaktadır. Bu çerçevede Hassan vd., (2022)'nin yoksulluğu azaltma literatürünü bibliyometrik analize tabi tuttukları çalışmaları örnek olarak gösterilebilir. 1971-2020 yılları arasında WOS'ta yer alan 454 adet makalenin ele alındığı bu çalışmada ortak yazarlık, atıf ağı, bibliyografik eşleşme analizinin yanı sıra içerik analizi ile yoksulluğun farklı boyutları ele alınmıştır (Hassan vd., 2022). Bir diğer örnek olarak Rey-Marti vd. (2015)'nin çalışması gösterilebilir. Rey-Marti vd. (2016)'nin WOS'ta 2003-2015 yılları arasında yer alan 2922 bilimsel çalışma kapsamında oluşturulan veri setiyle gerçekleştirdikleri bibliyometrik analiz çalışmasında sosyal girişimciliğin önemi, ekonomik ve sosyal kalkınma üzerindeki etkisi çerçevesinde sosyal girişimciliğin topluma değer katan bir kavram olduğu, sosyal sorunlara çözüm sunma ve kişisel zenginliği arttırmayı amaçladığı tespitiyle birlikte sosyal girişimciliğe olan ilginin artış trendinde olduğu, alana en fazla katkı yapan ülkelerin sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere olduğu, alanda öne çıkan araştırmacının ise Anderson Ar olduğu gibi çeşitli tematik sonuçlara ulaşılmıştır.

Dezavantajlı grupları farklı kavramlar içinde ele alarak inceleyen çalışmalar literatürde yer almaktadır. Bu kavramlara ilişkin bibliyometrik çalışmalar olduğu da görülmüştür. Bu çerçevede Gündoğdu (2022)'nin çalışması örnek gösterilebilir. Gündoğdu (2022), WOS'ta 1982-2022 yılları arasında yer alan 284 makalelerden oluşturduğu veri seti ile Tokenizm¹ kavramını ele aldığı bibliyometrik analiz çalışmasında Tokenizmin yıllar itibarıyla görünürlüğünü sağlayacak şekilde bilimsel üretimin artış seyrinde olduğu en çok yayının üretildiği yılın 2019 yılı olduğu, alanda en etkili araştırmacıların Janice D. Yoder, Denise Sekaquaptewa, MariaHelena Santos, Adia Harvey Wingfield tespitiyle birlikte kavram birlikteliğinde Tokenizme en çok bir arada kullanılan kelimelerin cinsiyet, örgüt performansı, kadın, çeşitlilik, ırk, yönetim, kalıp yargı tehditleri, tek durum, kritik kütle teorisi, hükümet, örgütler, ayrımcılık, kadın yöneticiler, etnik köken, cinsiyet çeşitliliği, kalıp yargılar,

¹ Tokenizm, çeşitlilik veya adaleti gerçekten sağlamadan, sadece sembolik bir çaba göstererek, genellikle yüzeysel temsil veya kapsayıcılık şeklinde, çeşitlilik veya adalet görüntüsü verme uygulamasıdır. Bu, işyeri veya medyada temsil de dahil olmak üzere çeşitli bağlamlarda ortaya çıkabilir ve genellikle daha fazla çeşitlilik ve kapsayıcılık yönünde gerçek bir ilerleme kaydetmek yerine bir kotayı doldurmak veya eleştirilerden kaçınmak için bir azınlık grubunun yalnızca bir veya birkaç üyesini dahil etmeyi içerir. Tokenizm genellikle bir ayrımcılık biçimi olarak kabul edilir ve tokenize edilen kişilerin ruh sağlığı ve refahı üzerinde olumsuz etkileri olabilir. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/tokenism>

Hindistan, yükseköğretim, keşisimsellik insanların farklı ancak eşit olduğunu savunan teori, cinsiyet eşitliği ve liderlik olduğu sonuçlarının yanı sıra Tokenizmle ilgili mevcut literatürde olası boşluklar olabileceğini öne sürmekte ve bu çerçevede Tokenizmin dezavantajlı gruplar üzerindeki etkisini daha iyi anlamak için daha fazla araştırma yapılması önerisini ortaya koymaktadır. Söz konusu bu örneklerden de anlaşılacağı üzere dezavantajlılığın birçok örüntü biriminin bibliyometrik analize tabi tutulduğu görülmektedir. Bununla birlikte dezavantajlı gruplar konusunun literatürde daha önce ele alınmadığı şekilde doğrudan doğruya dezavantajlı gruplar şeklinde bibliyometrik analiz çerçevesinde incelenmesi dezavantajlılığın hem örüntü birimlerinin daha net belirlenmesi hem de dezavantajlılığa panoramik bir bakış açısı sunması bakımından oldukça önemlidir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Çalışmanın temel amacında; içinde eski hükümlüler, çocuklar, engelliler gibi sosyal politikanın birçok öznesini barındıran ve bu niteliğiyle çatı bir kavram olarak kullanılan dezavantajlı gruplar kavramının, kavram bütünlüğünü ve olgusal düzlem genişliğini ortaya koyacak şekilde WOS'da yer alan yayın kategorilerinin, yayınların tematik ağ yapısının ve ilişkili anahtar kavramların belirlenmesi bulunmaktadır. Bu amaç doğrultusunda şu soruların cevabı aranmaktadır:

1. Dezavantajlı grupları konu alan araştırmaların yayın kategorisine göre dağılımı nasıldır?
2. Dezavantajlı grupları konu alan yayınların yıllar içinde ilgi eğilimi nasıldır?
3. Dezavantajlı grupları konu alan araştırmalardaki atıfların ülkelere göre dağılımı nasıldır?
4. Dezavantajlı grupları konu alan araştırmalarda en çok yayın sahibi araştırmacılar kimlerdir?
5. Dezavantajlı grupları konu alan araştırmaların yapıldığı kurumların dağılımı nasıldır?
6. Dezavantajlı grupları konu alan araştırmalarda anahtar kelime kümelenmesi nasıldır?

Sıralı şekilde sunulan bu sorular çerçevesinde araştırmanın yönteminde söz konusu sorulara uygunluk sağlayan nitel araştırma türlerinden durum çalışmasının bir çeşidi olan bibliyometrik analiz yöntemi tercih edilmiştir. Bibliyometrik analizin temelleri esasen Garfield ve Price gibi araştırmacıların analizlerini manuel olarak yaptıkları öncü çalışmalara dayanmakla birlikte (Börner, Chen ve Boyack, 2003: 182) günümüzde bibliyometrik incelemelerde çalışmalara daha fazla görsellik ve daha fazla kolaylık sağlayan bilgisayar temelli programların yoğunlukla kullanıldıkları görülmektedir.

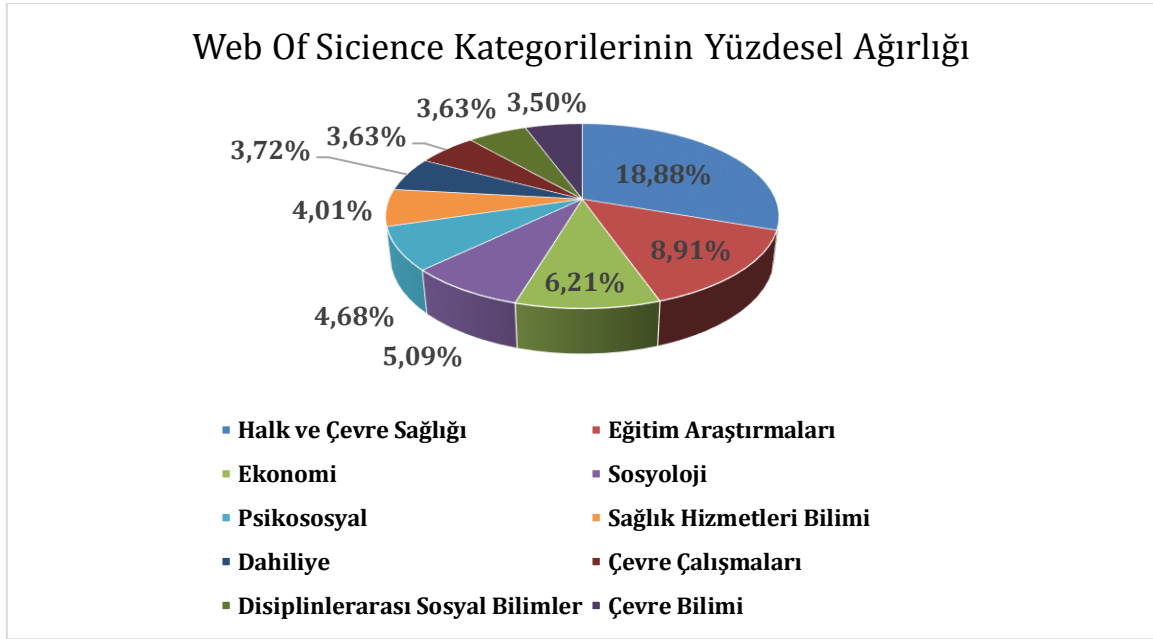
Çalışmamızın amaç ve yöntemi doğrultusunda dezavantajlı grupları konu alan WOS veri tabanında yer alan 3257 adet bilimsel çalışmadan tarih kısıtıyla en eskisi 2000 (Ocak) en yenisi 2023 (Mayıs) tarihli olmak üzere konferans verileri de dahil olmak üzere 3141 adet bilimsel çalışmayla veri seti kurulmuştur. 3141 adet bilimsel çalışmadan oluşan veri seti Vosviewer programı vasıtasıyla bibliyometrik analize tabi tutulmuştur. Çalışmamızda birtakım sınırlılıklar bulunmakla birlikte aşağıda belirtilen altı araştırma sorusuyla da çok boyutlu niteliği ortaya koyulmuştur. Çalışmamız bu yönüyle diğer çalışmalardan ayrılmakta ve çalışmamızın literatüre ciddi bir katkı sağlayacağı beklenmektedir. Söz konusu çalışma sınırlılıklarını da şu şekilde sıralamak mümkündür;

1. Dezavantajlı gruplar konusunda sadece dezavantajlı gruplar çatı kavramı üzerinde durulması esasen olgunun birbirini takip ederek gelişmesiyle yapısını oluşturan eski hükümlü, çocuk, genç ve kadınlar gibi bağlantılı kavramlarının ihmal edilmesi.
2. Scopus, TR dizin gibi diğer veri tabanları göz ardı edilerek sadece Web of Science Core Collection veri tabanında yalnızca 3141 bilimsel yayınla veri setinin oluşturulması.
3. Web of Science Core Collection veri tabanında anahtar kelimeler, özet, konu başlığı gibi tüm alanlarda sadece “disadvantaged”, “disadvantaged groups” arama ifadeleriyle bilimsel çalışmalara ulaşılması.

4. Birleşmiş Milletlerin tüm insanlar dâhil olmakla birlikte özellikle dezavantajlı grupların da karşı karşıya kaldığı sorunların çözümü açısından ortaya koyduğu birbiri ile bağlantılı 17 amaç doğrultusunda 21. yüzyıl Sürdürülebilir Kalkınma kapsamında araştırmada sadece 2000-2023 yıllarının dikkate alınması

BULGULAR

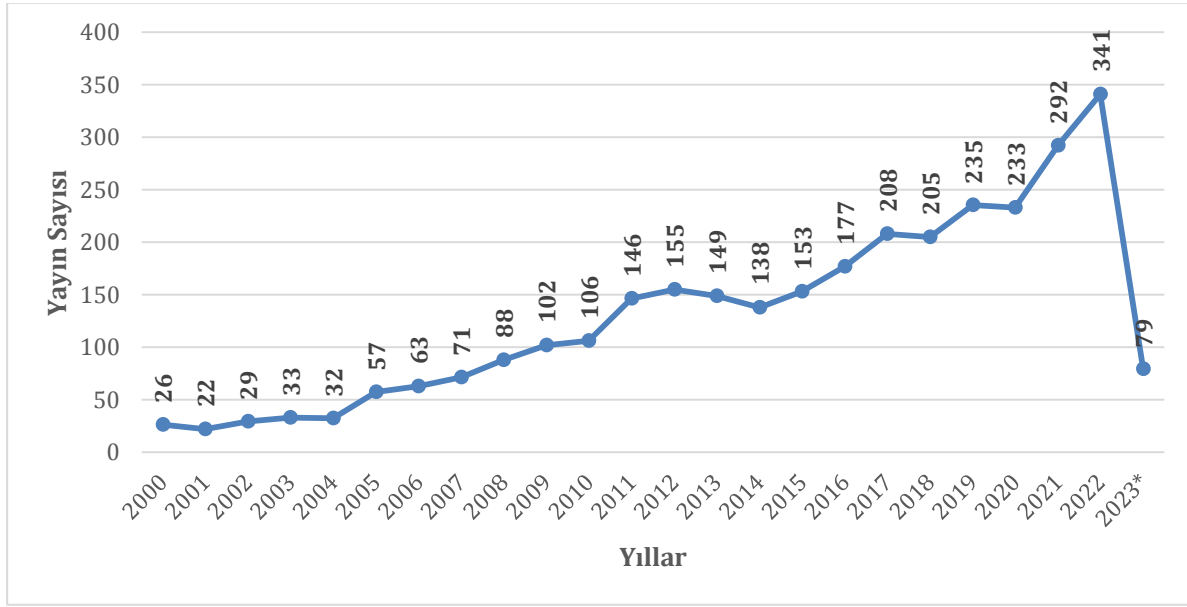
Dezavantajlı grupların merkeze konumlandırıldığı ve bu kapsamda WOS veri tabanından erişilen 3141 adet bilimsel çalışma üzerinden Vosviewer programı vasıtasıyla gerçekleştirilen bibliyometrik analiz sonucunda çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Bunlardan ilki yayın kategorilerine ilişkin olup sonuçları Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Yayınların Araştırma Kategorilerine Göre Yüzdesele Ağırlığı (WOS İlk 10 Kategori)

Şekil 1’den de görüldüğü üzere WOS’ da yer alan çalışmaların büyük bir bölümünün Halk ve Çevre Sağlığı ve Eğitim Araştırmaları kategorisinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu kapsamda Halk ve Çevre Sağlığı ile Eğitim Araştırmaları kategorisinin tüm çalışmalar kapsamındaki ağırlığının sırasıyla %18,88 ve %8,91 olduğu görülmekle birlikte %6,2 ağırlığa sahip Ekonomi kategorisinin de ön planda olduğu izlenmektedir. Ağırlık dağılımında Çevre ve Halk Sağlığı (%18,88), Çevre Çalışmaları (%3,63) ve Çevre Bilimi (%3,50) gibi Çevre kategorisinin önem kazanmasının temelinde dezavantajlı gruplar arasında giderek önem kazanan engelli çalışmalarının yoğunluğunun bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim bu çerçevede Dahiliye (%3,72) ve Sağlık Hizmetleri Bilimi (%4,01) kategorilerinin WOS ilk 10 kategori sıralamasına girmesi bu durumun bir göstergesi niteliğindedir. Çevre kategorisinin ardından gelen Eğitim Araştırmaları (%8,91) ve Ekonomi (%6,21) kategorisinin önem kazanmasının temel sebebinde ise dezavantajlılığın hem nedeni hem de sonucu kısmında olan sosyal dışlanışlıkla bir mücadele stratejisi olarak benimsenen eğitim ve ekonomi politikalarının önem kazanması çerçevesinde gelişen akademik çalışmaların yoğunluğu olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte engelli, genç, kadın gibi birçok birbirini tekrar eden birimlerin muhteviyatına alan dezavantajlı grubu kavramı bu yapıyla; Sosyoloji, Sağlık, Ekonomi ve Psikoloji gibi birçok disiplinin ilgisini çektiği gibi kategorik yapıda da % 3,63 ağırlıkla da disiplinler arası çalışmalarında ön planda olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Çevre, Sağlık, Ekonomi, Sosyoloji ve Psikoloji alanlarında da ilgiyle karşılanan dezavantajlı gruplar kavramına yönelik olgunun hem farklı bilim dallarında hem de disiplinler arası yapılan çalışmalarla düzleminin sürekli genişlediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Akademide dezavantajlı gruplara yönelik ilgi seyrini görebilmek için yıllar bazında gerçekleştirilen çalışma sayılarına bakılmasının yeterli olacaktır. Bundan hareketle WOS veri tabanında yer alan çalışma sayılarının yıllar bazındaki dağılımı hesaplanarak sonuçları Şekil 2’de gösterilmektedir.

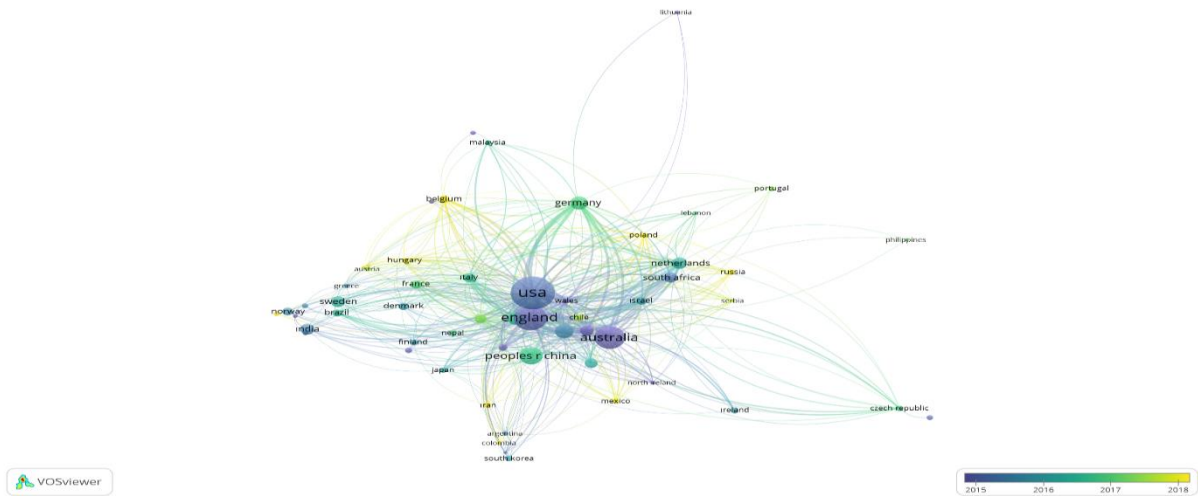

*2023 Yılı Nisan Ayına Kadar.

Şekil 2. Yıllara Göre Yayın Sayısı

Şekil 2’de çalışmamızın zaman kısıtı çerçevesinde WOS’da yer alan dezavantajlı gruplar konusuna yönelik bilimsel çalışmaların 2000-2023 yılları arasındaki dağılımı gösterilmektedir. Bu kapsamda dezavantajlı gruplar konusuna yönelik ilgi düzeyinin artış trendinde olduğu, 2000 yılında sadece 26 yayından oluşan dezavantajlı gruplara yönelik çalışmaların 2022 yılında 341 çalışmaya çıktığı açık bir biçimde izlenebilmektedir.

Bibliyografik analizlerde sıklıkla kullanılan bir diğer analiz türü de yazarların alana sağladığı katkılar üzerinedir. Bu çerçevede hem yayın sayısı hem de atıf sayısı bakımından öne çıkan araştırmacıların belirlenmesinin yanı sıra ortak yazarlığın tespit edilmesi de önemlidir. Ortak yazarlık ise bilimsel iş birliğinin gösterimini içermektedir. Diğer taraftan yapılacak atıf analizi yayınları sınıflandırma, bilgi yayılımını göstermek, araştırmacılar özelinde yayının önemini ortaya koymak ve araştırma topluluklarını tanımlamak gibi araştırmalara çeşitli ipucu sunmasının yanında kolaylıklar da sağlamaktadır (Arslan, 2022: 36-39). Bu noktadan hareketle dezavantajlı gruplar üzerine ülkelerin yayın atıf ağ haritası Şekil 3’te sunulmaktadır.

Şekil 3. Dezavantajlı Gruplara İlişkin Ülke Yayın-Atıf Ağ Haritası

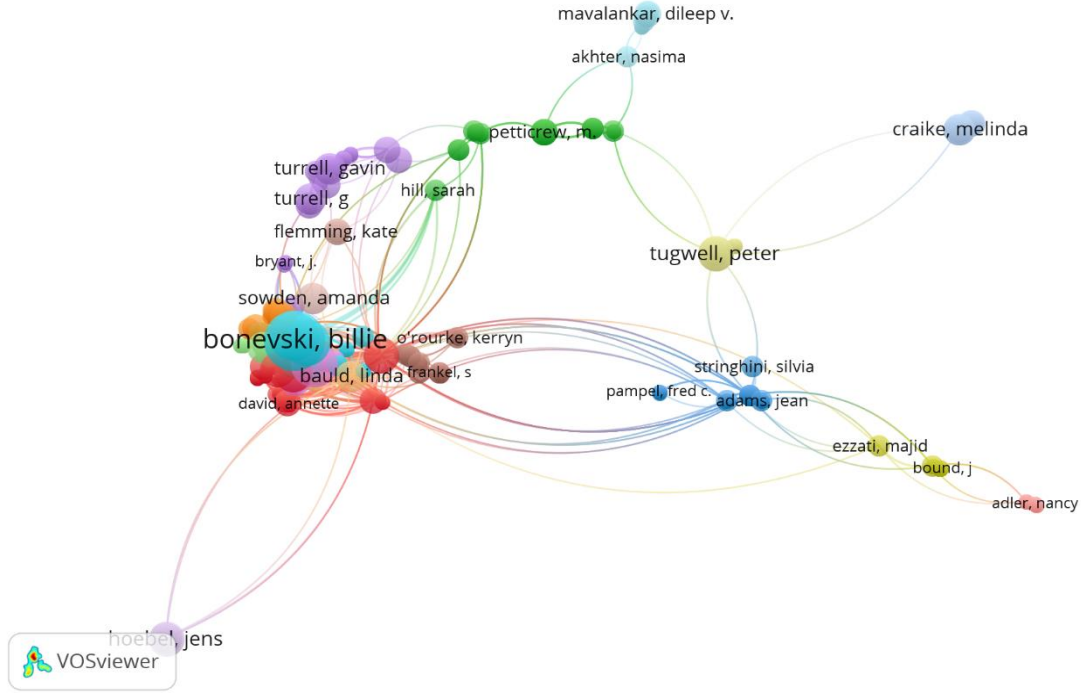
Şekil 3’te dezavantajlı gruplar üzerine çalışması bulunan 127 ülkeden en az 5 yayın ve 1 atıf almak koşuluyla sağlanan 63 ülkenin yer aldığı yayın atıf ağ haritası sunulmaktadır. Söz konusu şekil yakından incelendiğinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başta olmak üzere İngiltere ve Avustralya gibi Anglo-Sakson geleneği içerisinde yer alan ülkelerin yayın ve atıf sayısı bakımından daha öne çıktığı ve tematik ağında bu kapsamda şekillendiği görülmektedir. Bu çerçevede ön plana çıkan ilk 10 ülkenin atıf ve yayın sayısının yanında bağlantı gücünü gösterir Tablo 1 aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 1. Dezavantajlı Gruplara İlişkin Yayın ve Atıfların Ülke Dağılımları (İlk 10 Ülke)

Ülke	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı	Toplam Bağlantı Gücü
ABD	855	79823	1028
İngiltere	487	17271	801
Avustralya	416	12862	534
Çin	246	2363	96
Kanada	159	7303	364
İspanya	148	1914	232
Almanya	145	2321	404
Hollanda	111	4094	307
İsveç	93	2031	38
Hindistan	93	1301	31

Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere dezavantajlı gruplar konusuna ilişkin en fazla yayının sırasıyla ABD (855), İngiltere (487) ve Avustralya (416) ülkelerinde gerçekleştiği görülmektedir. En fazla yayın yapan ilk on ülke sıralaması yanında atıf sayısı bakımından alana en fazla katkı sağlayan ülkelerin değerlendirilmesi noktasında ABD (79823), İngiltere (17271) ve Avustralya’nın (12862) ardından Kanada (7303) ve Hollanda (4094)’nin geldiği izlenmektedir. Yayın sayısı bakımından batılı ülkelerin içinde yer almayı başaran Çin ve Hindistan’da ise atıf sayısının sırasıyla 2363 ve 1301 birimlerinde kaldıkları görülmektedir. Diğer taraftan her ne kadar listede yer almasa bile Türkiye’nin yayın sayısı bakımından 63 ülke içinde 13. sırada olduğunu bu kapsamda 80 yayını ve 877 birimlik atıf sayısı ile dikkat çektiğini belirtmek gerekmektedir. Bununla birlikte Şekil 3’te maviden sarıya gidildikçe diğer çalışmalara göre görece yeni çalışmalar görünür hale gelmektedir. Bu bağlamda Belçika (50), Rusya (24), Polonya (22) ve Macaristan (21)’in (21) yeni çalışmalarla daha ön plana çıktıkları anlaşılmaktadır.

Bibliyotmetrik analizlerde merkezi öneme sahip bir diğer husus da alana en fazla katkı yapan araştırmacıların belirlenmesi üzerinedir. Böylelikle alana en fazla katkı sağlayan ve referans alınan yazarlar belirlenerek araştırmacılara araştırmalarında kolaylıkla erişebilecekleri yazar listesi sunulmaktadır. Bu çerçevede dezavantajlı gruplar konusuna ilişkin yazar yayın atıf ağ haritası Şekil 4’te sunulmaktadır.

Şekil 4. Dezavantajlı Gruplara İlişkin Yazar Yayın-Atıf Ağ Haritası

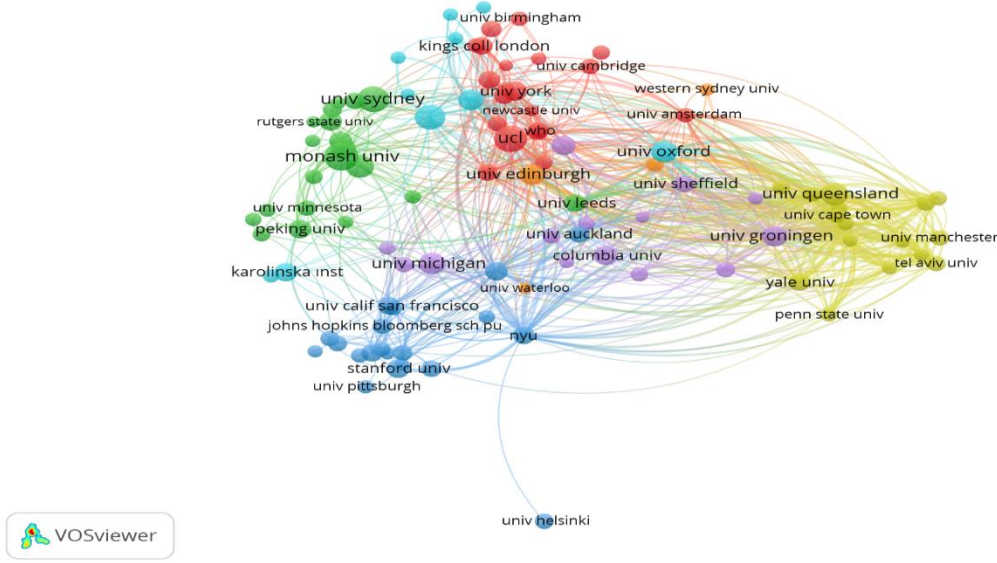
Şekil 4'te dezavantajlı gruplar konusuna ilişkin 2000-2023 yılları arasında yayın yapan 10186 yazardan en az 5 yayın ve 3 atıf almak koşuluyla 33 araştırmacının yer aldığı yazar yayın atıf ağ haritası sunulmaktadır. Şekil yakından incelendiğinde Bonevski'de bir kümelenme olduğu ve Bonevski'nin ön planda olduğu görülmektedir. Bu çerçevede diğer öne çıkan araştırmacıları da görebilmek üzere yayın sayısı bakımından alana en fazla katkı sağlayan ilk on araştırmacının bağlantı gücü atıf ve yayın sayısını gösterir Tablo 2 aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 2. Dezavantajlı Gruplara İlişkin Yayın ve Atıfların Yazar Dağılımları (İlk 10 Araştırmacı)

Yazar	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı	Toplam Bağlantı Gücü
Billie Bonevski	15	952	262
Russel Spears	11	245	131
Jamie Bryant	10	877	212
Christine Paul	9	122	100
Mohammeed Siahpush	9	236	97
Julia C. Becker	8	405	372
John F. Dovidio	8	758	294
Tamar Saguy	7	646	455
Linda R. Tropp	7	348	303
Pengjun Zhao	7	168	48

Tablo 2'den de görüldüğü üzere yayın bazında alana en fazla katkı sağlayan ilk üç araştırmacı Billie Bonevski (15), Russel Spears (11) ve Jamie Bryant (10) 'tır. Bununla birlikte yayın sayısı bakımından 7. sırada yer alan John F. Dovidio'nun ve 8. sırada yer alan Tamar Saguy'un atıf sayısı bakımından sırasıyla 758 ve 646 atıfla ön plana çıktıkları görülmektedir. Diğer taraftan alanla ilgili hangi kurumların ön plana çıktığının da ortaya konulması gerekmekte olup bu çerçevede kurum atıf ağ haritasını gösterir Şekil 5 aşağıda sunulmaktadır.

Şekil 5. Dezavantajlı Gruplara İlişkin Yayınların En Sık Yapıldığı Kurum-Atıf Ağ Haritası

Şekil 5'te dezavantajlı gruplar üzerine yayın yapan 3187 kurum arasında en az 10 yayın ve 1 atıf koşulu ile oluşturulan 113 kuruma ait yayın atıf ağ haritası sunulmaktadır. Bu çerçevede Şekil 5'den de görüldüğü üzere 7 adet kümelenmenin olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu kümelenmeler bazında mavimsiyahı kümede Monash Üniversitesinin, turkuaz kümede Melbourne Üniversitesi, yeşil kümede Stanford Üniversitesinin, mor kümede Michigan Üniversitesinin, sarı kümede Queensland Üniversitesinin ve son olarak kırmızı kümede Londra Üniversite Akademisinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bununla birlikte ön plana çıkan ilk on kurumun bağlantı gücü atıf ve yayın sayısını gösterir Tablo 3 aşağıda sunulmaktadır.

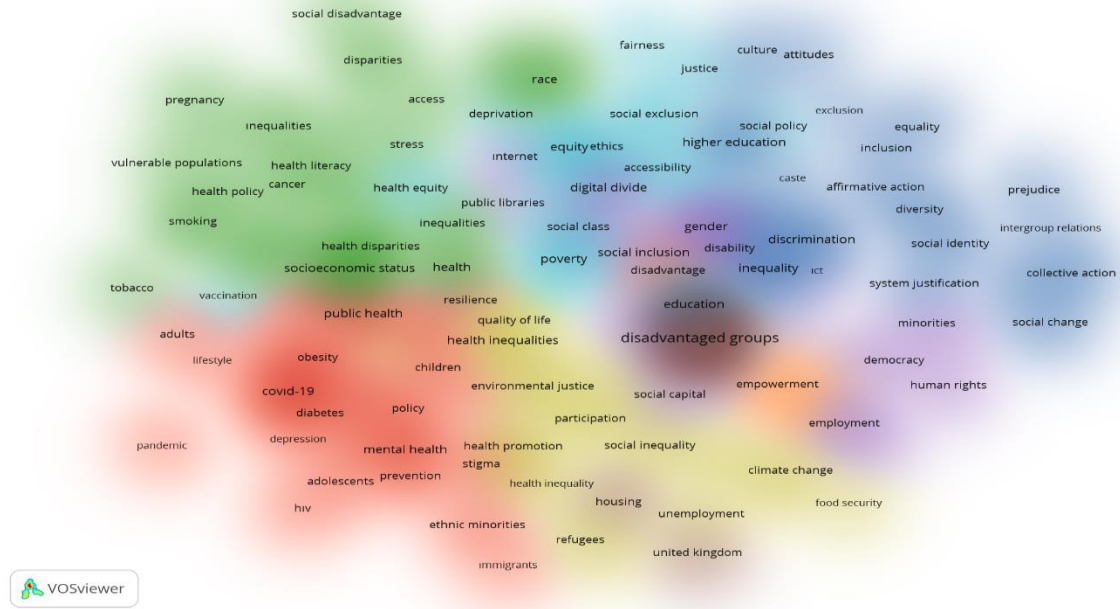
Tablo 3. Dezavantajlı Gruplara İlişkin Yayın ve Atıfların Kurum Dağılımları (İlk 10 Kurum)

Kurum	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı	Toplam Bağlantı Gücü
Monash Üniversitesi	55	803	30
Londra Üniv. Akademisi	52	2922	128
Sydney Üniversitesi	50	1086	9
Melbourne Üniversitesi	45	788	31
Queensland Üniversitesi	39	710	157
Deakin Üniversitesi	37	3431	15
Oxford Üniversitesi	34	3541	115
Edinburgh Üniversitesi	33	1855	121
Newcastle Üniversitesi	33	1237	75
Michigan Üniversitesi	33	1811	19

Tablo 3'te görüleceği üzere alana yayın sayısı bazında en fazla katkı sağlayan ilk 5 kurum sırasıyla Monash Üniversitesi (55), Londra Üniv. Akademisi (52), Sydney Üniversitesi (50), Melbourne Üniversitesi (45) ve Queensland Üniversitesi (39)' dir. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere yayın sayısı bazında öne çıkan ilk 5 üniversiteden 4'ünün Avustralya'da Kurulu olduğu dikkate alındığında alanda Avustralya'nın önde olduğu genel çerçevede ise batılı kurumların hâkimiyetinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer taraftan atıf sayısı bakımından ise Oxford Üniversitesinin (3541) ve Deakin Üniversitesi'nin (3431) alana katkısı en fazla olan iki kurum olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Tablo 3 ve Şekil 5 yakından incelendiğinde dezavantajlı gruplar

konusunun dünyanın en saygın üniversiteleri arasında gösterilen Oxford, Sydney, Melbourne ve Cambridge Üniversiteleri gibi kurumlarda ilgiyle karşılandığı görülmektedir.

Bibliyometrik analizlerde son yıllarda önemi giderek artan bir diğer araştırma konusu kavram birlikteliği üzerinedir. Kavram birlikteliği analizinde bir araştırma konusunda öne çıkan araştırma odaklarının daha önce gerçekleştirilen araştırmalardan yola çıkarak anahtar sözcükler, başlık ve özet dâhilinde yer alan kavramların analiz edilmesidir. Kavram birlikteliği analizi esasen olgu üzerinde geniş bir görünüm sunan önemli bir bilimsel değerlendirme ve ölçme aracıdır. Diğer taraftan kavram birlikteliği ağı analizinde ise araştırma konusu dâhilinde daha önce gerçekleştirilen çalışmaların başlık, özet ve anahtar kavram birimlerinde yer alan sözcükler çalışmaların odak kavramları olarak ele alınmakta ve bu odak kavramların birlikte görülme sıklığı ile bağlantı gücü arasında lineer bir ilişkinin varlığı kabul edilmektedir (Arslan, 2022: 40). Bu çerçevede çalışmaların anahtar kavramları üzerine gerçekleşen birliktelik analizi söz konusu çalışma alanında farklı araştırma odaklarını temsil eden birkaç kümeye ayırmaktadır. Nitekim iki anahtar kelime makalelerde sıklıkla birlikte yer alıyorsa her iki kavramın arasında güçlü bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Anahtar kelime birlikte oluşum kümelenmesi analiz edilmesi ise ilgili literatürün oldukça ayrıntılı bir panoramasını sunmak ve böylelikle araştırmacılara kolay erişilebilir bilgi vermek amacını taşımaktadır (Rejeb vd., 2022: 4). Bu noktadan hareketle çalışmamızda dezavantajlı gruplar konusuna ilişkin yapılan çalışmalarda anahtar kavram kelime haritasını göstermek üzere Şekil 6 aşağıda sunulmaktadır.

Şekil 6. Dezavantajlı Gruplara İlişkin Anahtar Kavram Birlikteliği Haritası

Şekil 6’da dezavantajlı gruplar konusuna ilişkin gerçekleştirilen 3141 çalışmanın birbirinden farklı 7094 anahtar kavramının en az 10 kez birliktelik koşuluyla dezavantajlı gruplara yönelik çalışmalarının panoramik yapısını ortaya koyan 131 anahtar kavramının yer aldığı 7 kümenin bulunduğu kavram birlikteliği haritası sunulmaktadır. Bu kümeler dâhilinde kırmızı kümede covid-19, obezite, çevre sağlığı, depresyon gibi kavramların öne çıktığı görülmekte iken yeşil kümede sağlık politikaları, kanser, eşitsizlikler, sosyal dezavantajlar gibi kavramların öne çıktığı izlenmektedir. Turkuaz kümede ise sosyal sınıf, yoksulluk, sosyal içerme ve sosyal politika gibi kavramlarının, mor kümede engellilik, cinsiyet, insan hakları, istihdam, kültür gibi kavramların, sarı kümede ise yaşam kalitesi, işsizlik, damgalama, sürdürülebilirlik gibi kavramların öne çıktığı izlenmektedir. Son olarak turuncu kümede güçlendirme, kesişimsellik, dezavantaj gibi kavramların öne çıktığı izlenmekte iken siyah kümede ise sosyal sermaye, eğitim ve nihayetinde dezavantajlı gruplar kavramının ön planda olduğu görülmektedir. Bununla birlikte dezavantajlı gruplar kavramının en çok birlikte kullanıldığı kavramları görmek üzere Tablo 4 aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 4. Dezavantajlı Gruplar Kavram Birlikteliği (İlk 10 Kavram)

Anahtar Kavramlar	Sıklık Sayısı	Bağlantı Gücü
Dezavantajlı Gruplar	190	332
Sosyoekonomik Durum	69	145
Cinsiyet	65	138
Eğitim	56	111
Eşitlik	52	104
Yoksulluk	49	86
Eşitsizlik	49	81
Irkçılık	42	90
Ayrımcılık	40	70
Yüksek Eğitim	38	54

Tablo 4’te görüldüğü üzere dezavantajlı gruplar ifadesiyle en çok birlikte kullanılan ilk 5 kavramın sırasıyla sosyoekonomik durum (69), cinsiyet (65), eğitim (56), eşitlik (52) ve yoksulluk (49) olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan yine aynı kavramların bağlantı gücü açısından da ön planda oldukları anlaşılmaktadır. Bu bilgilerden hareketle muhteviyatında engelli, kadın, genç, yaşlı gibi sosyal politikanın birçok öznesini barındıran dezavantajlı grupların sosyoekonomik durum, eğitim, yoksulluk toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve diğer eşitsizlikler gibi konular özelinde ortak bir zeminde buluştuklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ

Sosyal, ekonomik, kültürel ya da siyasi unsurlar başta olmak üzere bir veya birçok açıdan sosyal dışlanmışlığın ve/veya şiddetin öznesi konumunda olan ve çeşitli açılardan ayrımcılığa uğramaları sebebiyle toplumun diğerlerine göre olumsuz konumda bulunan engelli, eski hükümlü ve kadınlar gibi farklı toplumsal grupları çatı bir kavram altında tanımlayan dezavantajlı gruplar kavramı esasen bu haliyle bünyesinde birçok birbirleriyle ilişkiyi barındırmaktadır.

Dezavantajlı kavramının hem muhteviyatında ayrımcılık üzerine birçok örüntüyü barındırması hem de küreselleşmenin beraberinde getirdiği artan eşitsizlik, yoksulluk ve bireyselleşme gibi sosyoekonomik sorunların doğrudan dezavantajlı gruplara yönelik yoğun tesiri literatürde dezavantajlılar üzerine ilgi artışıyla karşılık bulduğu araştırmamızın önemli bulguları arasındadır. Literatürde dezavantajlıların özellikle sosyoloji, ekonomi, çevre, sağlık ve eğitim araştırmaları gibi farklı disiplinlerde ilgi gördüğü tespit edilen dezavantajlı gruplara yönelik araştırmaların ayrıca disiplinler arası çalışmalara uygun olduğu ve bu açıdan da ilgiyle karşılandığı belirlenmiştir.

Öte yandan dezavantajlı gruplar üzerine yapılan çalışmaların yayın atıf ağı analizi kapsamında Anglo-Sakson geleneği çerçevesinde sayılan ABD, Avustralya, İngiltere, Kanada gibi ülkelerde daha fazla çalışma yapıldığı bu çerçevede Avustralya’da kurulu bulunan Monash, Melbourne, Queensland ve Sydney Üniversitelerinin öne çıktığı belirlenmiştir. Bununla birlikte araştırmamızda hem yayın sayısı hem de atıf ağı bağlamında Billie Bonevski, Russel Spears, Jamie Bryant, John F: Dovidove Tamar Saguv’un ön planda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın kavram birlikte analizinde ise 7 kümenin olduğu bu bağlamda her kümenin kendi çerçevesinde sınırlarının olduğu ancak bununla birlikte her kümenin diğer kümeye de oldukça yakın olduğu tespitiyle birlikte cinsiyet, yoksulluk, eşitsizlik, ayrımcılık, ırkçılık, eğitim ve sağlık gibi sosyoekonomik düzlemdeki kavramların ağırlık kazandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Son olarak Türkiye açısından bir değerlendirme yapmak gerekirse; dezavantajlı gruplar konusunun batılı ülkelerde olduğu gibi Türkçe literatürde de önem kazandığı bu çerçevede yayın sayısı bakımından 127 ülke içinde Türkiye’nin 13. sırada yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bununla birlikte Türkiye’nin daha ön planda

yer alması bakımından dezavantajlılığın “Kesişimsellik” ve “Tokenizm” gibi alanda pek yer bulamayan kavramlarla birlikte değerlendirilmesi hem literatürü zenginleştirecek hem de giderek yaygınlaşan dezavantajlılığın sorunlarına yönelik politikalar geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Arıcı, E. (2019). Dezavantajlı Gruplara Yönelik Sosyal Politika uygulamalarının Yerel Düzeyde Bir Örneği Olarak: Kütahya Belediyesi. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF DERGİSİ*(3-4), 40-48.
- Arslan, E. (2022). Sosyal Bilim Araştırmalarında VOSviewer ile Bibliyometrik Haritalama ve Örnek bir Uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 33-56.
- Börner, K., Chen, C., & Boyack, K. w. (2003). Visualizing Knowledge Domains. *Annual Review of Information Science and Technology*, 37(1), 179-255. doi:10.1002/aris. 1440370106/full
- Cambridge Dictionary*. (tarih yok). Mayıs 5, 2023 tarihinde Cambridge Dictionary: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/disadvantage> adresinden alındı
- Demir, Y. E., & Gedik, M. (2022). Engelli Kavramı ile İlgili Akademik Yayınların VOSviewer ile Bibliyometrik Analizi. *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(1), 12-25.
- European Institute for Gender Equality*. (tarih yok). Mayıs 5, 2023 tarihinde European Institute for Gender Equality: <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1083> adresinden alındı
- Gündoğdu, M. (2022). Dezavantajlı Gruplar Bağlamında Tokenizm Çalışmaları: Bibliyometrik Analiz DeğerlendirmeS. *Selçuk 7. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* (s. 624-637). Konya: Academy Global Conferences& Publishing.
- Hassan, K. M., Alshater, M. M., Banna, H., & Alam, R. M. (2022). A Bibliometric Analysis on Poverty Alleviation. *International Journal of Ethics and System*, 2-39. Nisan 2, 2023 tarihinde https://e-space.mmu.ac.uk/629837/1/PDF_Proof-3.PDF# adresinden alındı
- Kılıç, C. (2021). Engellilere Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları: Bibliyometrik Haritalama. *Etüsentez İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*(5), 1-18.
- Koç, O. (2021). Web of Science Üzerinde İndekslenen Kadına Yönelik Şiddet Araştırmalarına Bibliyometrik Bir Bakış. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*(21), 19-35.
- Rejeb , A., rejeb, K., Simske, S., Treiblmaier, H., & Zailani, S. (2022). The big picture on the Internet of Things and the Smart City: A Review of What We Know and What We Need to Know. *Internet of Things*, 19(6), 1-21
- Rey-Marti, A., Riberro-Soriano, D., & Palacios-Marques, D. (2015). A Bibliometric Analysis of Social Entrepreneurship. *Journal of Business Research*, 1-5.
- Taşçı , F. (2018). *Sosyal Politikada Dezavantajlı Gruplar: Tarih, Yaklaşım ve Uygulama* (1. b.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Toker, A. (2021). Yayınla veya Yok Ol! Rekreasyon Yönetimi Araştırmaları Nereye Gidiyor? Bibliyometrik Bir Değerlendirme. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 2107-2126.
- Tsay, M.-Y., & Li, C.-N. (2017). Bibliometric Analysis of the Journal Literature on Women’s Studies. *Scientometrics*, 113(2), 705-734.
- United Nations Development Programme. (2016). *Human Development Report 2016: Human Development for Everyone*. New York: United Nations Development Programme (UNDP).

